

WOJCIECH SIUDA

TREŚĆ ZASADY REALNEGO WYKONANIA ZOBOWIĄZAŃ W OBRODIE USPOŁECZNIONYM

I

Zasada realnego wykonania zobowiązań stanowi, że dłużnik powinien wykonać zobowiązanie zgodnie z jego treścią i w sposób odpowiadający celowi społeczno-gospodarczemu oraz zasadom współżycia społecznego, a jeżeli istnieją w tym zakresie ustalone zwyczaje — także w sposób odpowiadający tym zwyczajom. W taki sam sposób powinien współdziałać przy wykonaniu zobowiązania wierzyciel, jeżeli prawidłowe wykonanie zobowiązania wymaga z jego strony aktywności, w postaci dokonania czynności prawnych lub faktycznych poczynań, co stanowi regułę, zwłaszcza w uspołecznionym obrocie prawnym, gdzie świadczenia są niejednokrotnie skomplikowane i o wielkiej wartości¹.

Na płaszczyźnie normatywnej zasadę realnego wykonania zobowiązań kreuje przepis art. 354 k.c. W dziedzinie stosunków pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej poszerza ją dyspozycja normy wynikającej z art. 386 k.c, która jednostkom tym nakazuje współdziałać zarówno przy zawieraniu umów, jak i przy ich wykonywaniu, każąc mieć na względzie nie tylko interes własny, ale także „obowiązki wynikające z narodowych planów gospodarczych, ekonomiczność produkcji i obrotu oraz zabezpieczenie gospodarki narodowej przed stratami”.

Postulat realności spełnianego świadczenia, jego zgodności z treścią istniejącego między stronami stosunku zobowiązaniowego, jest wysuwany na czoło niezmiennie w nowszej literaturze poświęconej wykonaniu zobowiązań i skutkom ich niewykonania. Najdalej w podkreślaniu znaczenia realnego wykonania zobowiązań idzie W. Czachórski, zdaniem którego podstawowe znaczenie realnego wykonania zobowiązań, zwłaszcza dla stosunków obrotu uspołecznionego „stanowi cechą charakterystyczną socjalistycznego prawa zobowiązań”². A. Ohanowicz i J. Górski podkre-

¹ Zasada realnego wykonania zobowiązań odnosi się, co jest zrozumiałe, w zasadzie jedynie do zobowiązań z umów.

² W. Czachórski, *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa 1908, s. 302.

śląją, że tylko działanie lub zaniechanie dłużnika zgodne z treścią zobowiązania może być uznane za wykonanie świadczenia³. Na podobnym stanowisku stoją inni autorzy, akcentując mocno obowiązek realnego wykonania zobowiązania⁴. Znaczenie tej zasady, jako kluczowej w procesie realizacji zobowiązań, jest dziś w doktrynie prawa cywilnego bezsporne. Ma ona charakter uniwersalny, odnosząc się zarówno do obrotu uspołecznionego, jak powszechnego. Jedynie stopień nacisku na realne wykonanie zobowiązań jest zróżnicowany zależnie od podmiotów uczestniczących w zobowiązaniu, a także różne jest społeczne i gospodarcze znaczenie omawianej zasady w obu obrotach.

Ze zrozumiałych względów uwagę autorów przyciąga przede wszystkim funkcjonowanie zasady realnego wykonania zobowiązań w obrocie pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej⁵, co w niczym nie podważa jej znaczenia dla obrotu powszechnego. Omawiane zagadnienie analizowane jest nie tylko w literaturze prawniczej, lecz także, z uwzględnieniem odmiennego punktu widzenia i innych metod badawczych w literaturze ekonomicznej (np. w ekonomice przemysłu, ekonomice handlu).

II

Na gruncie ustawodawstw kapitalistycznych zasada realnego wykonania zobowiązań rozważana jest na podstawie doktrynalnej zasady *pacta sunt servanda*, będącej kamieniem węgielnym wszelkich stosunków prawnych charakteryzujących się równorzędnością stron. Jej znaczenie nie wykracza jednak poza ramy formalnego postulatu i nie ma waloru obowiązującej uczestników obrotu cywilnego zasady prawnej⁶. Niektórzy autorzy piszą o występującym tam zjawisku poszerzania swobody kontraktowej i rozciągania jej zakresu z dziedziny zawierania umów na dziedzinę ich wykonywania⁷. Przyjmuje się, że zobowiązanie jest instrumentem zaspokojenia wierzyciela w taki sposób, jaki uznaje on w danych okolicznościach za najbardziej dla siebie odpowiedni. Znajduje

³ A. Ohanowicz, J. Górski, *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1972, s. 164.

⁴ Na tle kodeksu zobowiązań por. uwagi F. Zolla, *Zobowiązania w zarysie*, Warszawa 1948, ss. 237-238 i R. Longchamps de Berier, *Zobowiązania*, wyd. 3, oprac. przez J. Górskiego, Poznań 1948, ss. 325 - 326.

⁵ J. Trojanek, *Obowiązek współdziałania jednostek gospodarki uspołecznionej przy zawieraniu i wykonywaniu umów*, Warszawa 1971; J. Trojanek, *Zasada współpracy i wzajemnej pomocy w stosunkach obrotu uspołecznionego*, Poznań 1968; W. Warkało, *Wykonywanie zobowiązań i skutki ich niewykonania według kodeksu cywilnego*, PiP 1965, z. 8 - 9 oraz przytoczona tam literatura.

⁶ Por. W. Czachórski, *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa 1968, ss. 10 - 11; W. Warkało, *Wykonywanie zobowiązań i skutki ich niewykonania według kodeksu cywilnego*, PiP 1965, s. 8-9, ss. 205-206, J. Trojanek, *Zasada realnego wykonania umów gospodarczych*, PUG 1968, z. 8-9 i przytoczona tam literatura.

⁷ W taki sposób ujmuje to J. Trojanek, *Zasada realnego wykonania...*, op. cit., s. 259.

to wyraz w maksymie *creditor est dominus negotii*. Gospodarka kapitalistyczna nastawiona jest na maksymalny zysk⁸. Ten cel wpływa w sposób decydujący — choć w dobie wysoko rozwiniętego kapitalizmu być może już nie wyłącznie — na postępowanie uprawnionego wierzyciela. Skoro osiągnięcie ostatecznego (nadrzędnego) celu zobowiązania, a więc zysku, możliwe jest także bez realnego spełnienia świadczenia przez dłużnika, wierzyciel może go nie dochodzić. Współczesne stosunki gospodarcze w państwach kapitalistycznych i w handlu międzynarodowym z udziałem przedsiębiorstw kapitalistycznych dostarczają licznych przykładów braku zainteresowania wierzyciela wykonaniem zobowiązania. Odwrotnie, nieraz widzi on swój interes w tym, by dłużnik spóźnił się z umówionym świadczeniem lub nie spełnił go wcale, by towar popsuł się w czasie transportu itp., upatrując w tym możliwość osiągnięcia większej korzyści. Postulat realności istnieje więc tylko tak długo i sięga tylko tak daleko, na ile jest to zgodne z wolą wierzyciela.

Na takim założeniu oparte były również przepisy kodeksu zobowiązań z 1933 r. oraz reprezentatywne dla ówczesnej doktryny poglądy. Na gruncie istniejącego porządku prawnego uznawano w zasadzie za obojętne, czy nastąpiło realne wykonanie zobowiązania, byleby tylko interes majątkowy wierzyciela nie został naruszony. Wyrazem swego rodzaju lekceważenia realnego wykonywania zobowiązań przez twórców projektu k.z. (zwrócił na to uwagę W. Warkało⁹) była zastosowana w tym akcie prawnym systematyka. Przepisy o wykonaniu zobowiązań tworzyły jeden z siedmiu działów zawartych w tytule poświęconym wygaśnięciu zobowiązań. Zdaje się to świadczyć o traktowaniu wykonania zobowiązania tylko jako jednego z kilku możliwych, równorzędnych sposobów doprowadzenia do wygaśnięcia zobowiązania (obok zwolnienia z długu, rozwiązania umowy i in.), bez przypisywania wykonaniu znaczenia szczególnego.

Z przytoczonych względów problematyka realnego wykonania zobowiązań w prawie państw kapitalistycznych jest o tyle nieporównywalna do analogicznej problematyki na tle aktualnego prawa polskiego lub innych państw socjalistycznych, że wyrasta z innych warunków społeczno-gospodarczych, co czyniłoby jałowymi formalnoprawne analizy.

III

Jak wspomniano wyżej, na gruncie prawa polskiego zasada realnego wykonania zobowiązań odnosi się zarówno do obrotu powszechnego, jak i uspołecznionego. Waga i rozmiary gospodarcze stosunków pomiędzy

⁸ Por. W. Wilczyński, *Rachunek ekonomiczny a mechanizm rynkowy*, Warszawa 1965, s. 9.

⁹ W. Warkało, op. cit., ss. 205 - 206. Na odmiennym założeniu oparta jest systematyka kodeksu cywilnego, który ujmuje przepisy o wykonaniu zobowiązań w ramy odrębnego tytułu części ogólnej księgi III (Zobowiązania).

jednostkami gospodarki uspołecznionej decydują o tym, że zainteresowanie skupia się na wykonywaniu zobowiązań na tej drugiej płaszczyźnie. Ma ona nieporównanie większe znaczenie, a zakłócenia tego procesu budzą szerokie reperkusje. Jednak i w obrocie powszechnym waga realnego wykonania zobowiązań jest poważna. W każdej umowie zobowiązującej, która z natury rzeczy dotyczy świadczenia mającego nastąpić w przyszłości, choćby niedalekiej, tkwi pewna doza jeżeli nie planowania, to przynajmniej programowania, oczywiście tylko mikroekonomicznego, bo ograniczonego do zamierzeń gospodarczych dwóch partnerów, często dwóch osób fizycznych¹⁰. Oczekują one na określone w umowie świadczenia, traktując je jako krok w realizacji własnych, większych i mniejszych planów. Zakłócenie w wykonaniu zobowiązania oznacza zarazem wstrzymanie realizacji życiowych zamierzeń obywatela na pewnym odcinku, choćby niewielkim, a czasem przyczynia się do dezorganizacji większego kompleksu jego poczynań (przykładem mogą być trudności z dostawami materiałów dla budownictwa indywidualnego, między innymi wiejskiego, powodujące często wstrzymanie całej budowy).

Znaczenie realnego wykonania zobowiązań umownych w obrocie uspołecznionym wynika z dwóch istotnych czynników. Pierwszym są gospodarcze rozmiary świadczeń spełnianych w tym obrocie. Za drugi można uważać służebną funkcję obrotu socjalistycznego w zaspokajaniu potrzeb społeczeństwa. Trzon stosunków cywilnoprawnych o charakterze zobowiązaniowym stanowią w obrocie uspołecznionym te stosunki, których przedmiotem jest świadczenie rzeczy i usług, tj. spełnianie świadczeń *in natura*, w zamian za świadczenia pieniężne¹¹: Jednostka gospodarki uspołecznionej zamawiająca rzeczy lub usługi zainteresowana jest w ich uzyskaniu. Z reguły nie zaspokaja jej potrzeb i nie satysfakcjonuje pieniężny surogat w postaci kary umownej, odszkodowania itd., zależnie od istniejącej w danej sytuacji prawnej konstrukcji. Jednostka gospodarki uspołecznionej musi bowiem troszczyć się nie tylko o zaspokojenie własnych, indywidualnych potrzeb, ale również mieć na uwadze zaspokojenie wyrażonych w planie gospodarczym znacznie szerszych potrzeb społecznych, których rozmiary są nieporównywalne z jakimikolwiek potrzebami indywidualnymi. Realne wykonanie zobowiązań umownych w obrocie uspołecznionym jest więc kwestią zaspokojenia lub nie wymogów płynących z nadrzędnego interesu społecznego. Na tej materialnej podstawie uformowała się zasada, że dłużnik, który jest zobowiązany do świadczenia rzeczowego wobec wierzyciela, nie może się uwolnić od obowiązku

10 W. Warkalło, op. cit., s. 205.

¹¹ Nie jest to jakaś specyficzna cecha obrotu uspołecznionego. Nie inaczej jest w obrocie powszechnym, gdzie wraz z rozwojem specjalizacji produkcji i podziału pracy coraz rzadziej dochodzi do wymiany rzeczy za rzecz, usługi za usługę, usługi za rzecz itd., z zupełnym pominięciem pieniądza jako powszechnego ekwiwalentu.

świadczenia przez zapłacenie pieniężnego odszkodowania lub ustalonej w umowie albo wynikającej z przepisów kary umownej¹². W tym przypadku nie byłby bowiem spełniony gospodarczy cel zobowiązania. Gdyby przedsiębiorstwo zamiast dostarczenia skór do produkcji obuwia zapłaciło stosowną kwotę swemu kontrahentowi, buty nie zostałyby wyprodukowane i w konsekwencji zaopatrzenie ludności uległoby pogorszeniu. W stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej wynagrodzenie pieniężne bardzo często nie spełni swej roli z braku odpowiedniej ilości towarów na rynku i z ograniczeń obrotu, które uniemożliwiają wierzycielowi zakupienie innych towarów w miejsce tych, które nie zostały przez dłużnika dostarczone¹³. Ograniczenia mocy produkcyjnej przedsiębiorstw świadczących usługi (np. budowlanych) najczęściej praktycznie uniemożliwiają ulokowanie zamówienia gdzie indziej, a w każdym razie poważnie opóźniają świadczenie, które wierzyciel jest z kolei obowiązany spełnić na rzecz swoich indywidualnych lub uspołecznionych partnerów. Tak czy inaczej zawsze w ostatecznym rezultacie odbija się to na zaspokojeniu potrzeb społeczeństwa.

Teza o niemożności uwolnienia się od obowiązku spełnienia świadczenia *in natura* przez zapłacenie kary umownej znajduje swoje oparcie w wyraźnym brzmieniu art. 483 § 2 k.c.¹⁴ Co do odszkodowania przepisy kodeksu cywilnego nie dostarczają bezpośredniego uzasadnienia dla analogicznej tezy, jednak pogląd taki wydaje się być trafny w świetle wiążących jednostki gospodarki uspołecznionej planów gospodarczych, nakładających na nie obowiązki wykonania określonych świadczeń rzeczowych. Zadeklarowanie, a nawet spełnienie świadczenia pieniężnego w charakterze odszkodowania w miejsce wykonania właściwego świadczenia w naturze, musiałyby być uznane nie tylko za naruszenie obowiązku wynikającego z pionowych powiązań administracyjnych, ale także za uchybienie obowiązkowi umownym. Nie może ono prowadzić do wygaśnięcia zobowiązania, nawet jeśli druga strona wyrazi na nie zgodę.

Istota zasady realnego wykonania zobowiązań oraz jej funkcje, zwa-

¹² Art. 483 § 2 k.c.

¹³ A. Ohanowicz i J. Górski, op. cit., s. 193.

¹⁴ Do poważnego poszerzenia zakresu stosowania kar umownych poza obrotem uspołecznionym doszło w wyniku wejścia w życie „ogólnych warunków umów o świadczenie niektórych usług na rzecz ludności przez jednostki gospodarki uspołecznionej w zakresie napraw i konserwacji przedmiotów oraz wykonywania przedmiotów na indywidualne zamówienia”, stanowiących załącznik do zarządzenia przewodniczącego Komitetu Drobnej Wytwórczości z dnia 12 XI 1968 r. (M. P. nr 50, poz. 350).

Jednostki gospodarki uspołecznionej świadczące usługi osobom fizycznym płacą kary umowne w razie nienależytego (zwłaszcza nieterminowego) wykonania świadczenia. Przepisy o karach umownych mają częściowo charakter imperatywny, w szczególności *nie* jest dopuszczalne umowne ustalenie kar przysługujących klientowi na niższym poziomie, niż to przewidują o.w.u (§ 20 ust. 4).

szcza w obrocie uspołecznionym, były niejednokrotnie przedmiotem rozważań w różnych ujęciach. Dalsze uwagi dotyczą treści wspomnianej zasady.

IV

Wykonując umowę dłużnik jest zobowiązany świadczyć to, co strony w umowie ustaliły. Ma obowiązek wyprodukować i dostarczyć oznaczone towary, zrealizować inwestycję, przeprowadzić montaż maszyn i urządzeń, dokonać rozruchu zakładu przemysłowego, wykonać i dostarczyć dokumentację projektowo-kosztorysową obiektu na podstawie umówionych założeń, nadzorować budowę itd. Spełnienie tych świadczeń uczyni zadość wymogom, jakie na dłużnika nakłada obowiązek realnego wykonania zobowiązania wypływającego z umowy. Inaczej mówiąc, będzie to wykonanie zobowiązania zgodnie z zasadą realności w jej ogólnym założeniu.

Jednakże z zasady realnego wykonania zobowiązań wypływają dla stron, przede wszystkim dla dłużnika, również obowiązki bardziej szczegółowe. Uczynienie zadość jedynie ogólnym postulatowi realności nie może być uznane za wystarczające, gdyż w równym stopniu jak niewykonanie umowy w ogóle mogłoby prowadzić do zakłócenia w procesie realizacji zadań planowych i związanych z tym konsekwencji. W przypadku umów zawieranych przez producentów z przedsiębiorstwami handlowymi, zaopatrującymi rynek indywidualnego konsumenta, mogłoby to powodować znaczne braki w zaspokojeniu rzeczywistych potrzeb, mimo dostarczenia w terminie zamówionej partii towarów i pozornego nasycenia rynku artykułami danego rodzaju. Typowym przykładem tego zjawiska jest sytuacja w handlu obuwem. Z jednej strony brak właściwego rezeźnienia rynku, co prowadzi do zawierania niewłaściwych umów, z drugiej zaś istnienie rynku producenta, wskutek deficytu odpowiednich skór i innych materiałów do produkcji obuwia oraz nowoczesnych urządzeń, powoduje, iż magazyny przedsiębiorstw handlowych zalega obuwie nie znajdujące zbytu¹⁵, a jednocześnie stałym zjawiskiem są powszechnie znane trudności w nabyciu odpowiednich butów przez szerokie rzesze klientów. Bezpośrednią przyczyną tego zjawiska tkwi często w tym, że — pomijając rzeczywiste trudności gospodarcze — producent obuwia wykorzystuje swoją mocniejszą pozycję ekonomiczną (istnienie rynku producenta, nacisk ludności na handel) i zmusza przedsiębiorstwo handlowe do odbioru kolejnych partii obuwia, które odpowiadają zawartej umowie pod względem ilości, ale odbiegają od (niej asortymentem, ilościowymi stosunkami poszczególnych rozmiarów, kolorem, gatunkiem i innymi cechami, decydującymi o zaspokojeniu indywidualnych potrzeb ostatecznego adre-

¹⁵ Skalę zjawiska określają duże obniżki cen obuwia niekiedy nawet z 340 zł na 20 zł (sklepy poznańskie wiosną 1973 r.).

sata produktu. Niezadowolenie z istniejącego na tym odcinku stanu rzeczy stanowi miarę społecznych skutków, jakie pociąga za sobą spełnienie świadczenia zgodnie z zasadą realnego wykonania zobowiązań, ale tylko w jej generalnych założeniach. Takich odcinków w tych dziedzinach gospodarki narodowej, które są nastawione na zaspokojenie potrzeb indywidualnych konsumentów, jest na styku przemysł-handel więcej.

Powyższe uwagi pozwalają na wyrażenie poglądu, że problematyka związana z realnym wykonaniem zobowiązań w stosunkach obrotu społecznego ma charakter wielopłaszczyznowy, a jej treść jest nader bogata i wykracza poza ramy, w których zazwyczaj stanowi przedmiot rozważań. Realność wykonanego zobowiązania można rozpatrywać na różnych piętach szczegółowości i dochodzić do wniosku, że zadośćuczyniono jej wymogom lub nie, zależnie od przyjętego kryterium. Teoretycznie ilość takich szczebli szczegółowości jest nieskończona, w praktyce jednak należy na pewnym poziomie zakreślić jej granicę i tylko w tych ramach oceniać prawidłowość wykonania umowy. Trudno byłoby negatywnie ocenić realność wykonania zobowiązania przez fabrykę mebli, która zgodnie z umową dostarczyła partię 1000 sztuk szaf, odpowiadających zamówieniu pod względem drewna, z jakiego je wykonano, kształtu, koloru, lakieru itp. tylko dlatego że inny jest kształt kabłąka dołączonych kluczyków (choć w przypadku zamówienia pojedynczych stylowych mebli znaczenie takich detali mogłaby być duże). O właściwym kryterium szczegółowości w ocenie realności spełnionego świadczenia musi decydować w każdym konkretnym przypadku charakter świadczenia, jego przeznaczenie, potrzeby wierzyciela, jeśli doznały wyrazu w umowie, a poza tym — na płaszczyźnie formalnej — treść umowy. Jak więc widać, można o realności wykonania zobowiązania mówić w kategoriach bardzo ogólnych, a także oceniać ją kryteriami szczegółowymi i bardzo szczegółowymi.

Jednym z czynników w istotny sposób ułatwiających realne wykonanie zobowiązania jest precyzyjne ustalenie w umowie wszystkich szczegółów świadczenia (ilość, jakość, asortyment, opakowanie, kolor itp.). Kryteriów takich, przykładowo wymienionych wyżej można wyliczyć więcej, praktycznie ich liczba jest nieograniczona. O tym, które z nich i w jakiej liczbie są w zawieranej umowie potrzebne i z punktu widzenia realnego wykonania umowy najbardziej celowe, powinien w każdym przypadku decydować rodzaj świadczenia.

Ustalenie w umowie takich szczegółowych kryteriów ułatwia dłużnikowi wykonanie umowy w sposób zamierzony przez strony, eliminując w szczególności niezawinione odstępstwa od umowy. W konsekwencji zapobiega w pewnym stopniu zaborzeniom w realizacji planów, odbijającym się na rytmiczności produkcji innych zakładów, zaopatrzeniu rynku itd. Zapobiega też zbędnym sporom arbitrażowym, a w prowadzonych procesach wydatnie ułatwia ustalenie stanu faktycznego.

Dalsze uwagi poświęcone są kryteriom oceny realnego wykonania zobowiązań, które odgrywają podstawową rolę: ilości, asortymentowi i jakości.

V

Jednym z istotnych kryteriów weryfikujących realność wykonania umowy jest kryterium ilości. Cechuje je prostota i łatwość stosowania. Jest zawsze wymierne, co zapobiega powstawaniu na tym tle sporów arbitrażowych. Kryterium ilości jest jednym z najczęściej stosowanych, ma charakter powszechny i uniwersalny. W szerokiej gamie wyznaczników określających i konkretyzujących treść świadczenia i stanowiących jednocześnie weryfikatory jego wykonania, rola tego kryterium jest bez wątpienia najważniejsza. Istotną zaletą oceny wykonania umowy według ilości jest prostota, a w konsekwencji taniość i powszechna dostępność. Nie wymaga ona prowadzenia badań i analiz, aparatury, szczególnych kwalifikacji personelu (poza umiejętnością liczenia).

W szczególności trzeba tu zwrócić uwagę na rolę kryterium ilościowego w umowach sprzedaży i dostawy. Wykonanie tych umów podlega z reguły ocenie z kilku punktów widzenia, co osiąga się przez zastosowanie szeregu kryteriów. Zawsze jednak ilość będzie dla wyniku oceny decydująca, wysunie się na pierwszy plan, a przy świadczeniach prostych może stanowić jedyne kryterium.

Na jeszcze jedną cechę tego podstawowego kryterium — warto zwrócić uwagę: ocena realności spełnionego świadczenia przy zastosowaniu kryterium ilościowego jest w zasadzie — przy założeniu prawidłowości pomiaru (przeliczenia, zmierzenie, zważenie) — niepodważalna. Nie można tego samego powiedzieć o niektórych innych probierzach oceny, np. asortymencie, a zwłaszcza jakości. Prawidłowość spełnionego świadczenia może być przy tych ocenach przedmiotem sporu, zwłaszcza gdy chodzi o cechy trudno wymierne i uchwytnie (np. barwa produktu, połysk, co przy farbach i lakierach, meblach, obuwiu ma istotne znaczenie). Ustalenie, że spełnione świadczenie ilościowo nie odpowiada umowie, prowadzi zawsze do generalnego zakwestionowania jego prawidłowości, niezależnie od rezultatów innych ocen.

Kolejnym kryterium przydatnym w ocenie realności wykonania umowy w obrocie społecznym jest *asortyment*. Odgrywa ono szczególnie dużą rolę w stosunkach między producentem i handlem hurtowym oraz przedsiębiorstwami handlu zagranicznego (centralami) i handlem hurtowym, a jego przydatność jest szczególnie widoczna na rynku indywidualnego konsumenta, decydując o jego prawidłowym zaopatrzeniu (patrz wyżej).

Pojęcie asortymentu nie jest w naukach handlowych ściśle sprecyzowane, służąc raczej celom praktycznym w rozważaniach nad organisa-

cją handlu, techniką obrotu towarowego itp. Encyklopedie podają, że jest to zestaw wyrobów produkowanych przez przedsiębiorstwa przemysłowe, zestaw towarów jednostki handlowej, zestaw usług świadczonych przez jednostkę usługową czy wreszcie zestaw robót wykonywanych przez przedsiębiorstwo produkcyjne¹⁶. Z. Zakrzewski pisząc o asortymencie jednostki handlu detalicznego określa go jako zbiór towarów, „którym, zgodnie z planem obrotu, powinna ona -rozporządzać”¹⁷, przy czym wyróżnia asortyment wąski, szeroki, płytki i głęboki¹⁸. Asortyment może być więc rozumiany szeroko lub wąsko, zależnie od okoliczności, w których się tym pojęciem posługujemy. Na przykład w obrocie obuwem dopuszczalne jest posługiwanie się tym pojęciem zarówno w odniesieniu do całej produkcji zakładów wytwórczych, będącej przedmiotem umowy dostawy, jak i w odniesieniu do poszczególnych elementów dostawy (damskie kozaczki, męskie czarne półbuty, męskie lakierki itp.). Plan asortymentowy jest częścią planu produkcji, a jego wykonanie stanowi jeden z podstawowych wskaźników oceny przedsiębiorstwa przemysłowego.

Wspomnieć także trzeba, że o niejednolitym rozumieniu asortymentu, a w szczególności zakresu przedmiotowego tego pojęcia decyduje to, że w poszczególnych dziedzinach gospodarki narodowej podział na asortymenty dokonuje się na podstawie różnych podstaw. W przemyśle podstawą asortymentowego grupowania produktów jest przede wszystkim surowiec, ewentualnie metody wytwarzania. W handlu decyduje podział na branże. Z tego względu na interesującym nas styku przemysłu i handlu, w umowach zawieranych między przedsiębiorstwami wytwarzającymi i handlowymi oraz innymi odbiorcami towarów, dochodzi do ciągłych przekształceń asortymentowych. Określone rodzaje towarów są zamawiane w różnych gałęziach przemysłu i łączone w grupy, zależnie od potrzeb odbiorcy (kupującego), zwłaszcza gdy jest nim przedsiębiorstwo handlowe, które przeznacza towary do dalszej sprzedaży¹⁹.

Do uściślenia pojęcia asortymentu może się przyczynić zastosowanie zależnych od okoliczności określeń precyzujących. W umowach dostawy obuwia są nimi np.: rodzaj obuwia, rozmiar, kolor, rodzaj skóry i jej gatunek, inne materiały, przeznaczenie (męskie, damskie, dziecięce) i inne.

W sumie asortyment jest jednym z podstawowych kryteriów oceny prawidłowości świadczenia i w sposób decydujący wpływa na kwalifikację wykonania umownego zobowiązania w stosunkach między jednostkami gospodarki społecznej. Jest to kryterium tym istotniejsze, że niewykonanie umowy w przekroju asortymentowym wywołuje daleko idące skutki dla odbiorcy, może mu całkowicie lub częściowo uniemożliwić wykonanie planu i wykonanie umów z innymi partnerami obrotu

¹⁶ *Wielka Encyklopedia Powszechna*, t. I, Warszawa 1962, s. 417.

¹⁷ Z. Zakrzewski, *Ekonomika handlu wewnętrznego*, Warszawa 1972, s. 192 -193.

¹⁸ *Ibidem*, s. 193.

¹⁹ Por. Z. Zakrzewski, *op. cit.*, ss. 62 - 66.

uspołecznionego; świadczenie takie, mimo że odpowiada umowie we wszystkich pozostałych wskaźnikach (ilość, jakość itp.), może być dla odbiorcy częściowo, a nawet całkowicie nieprzydatne. Dodatkowego znaczenia nabiera nie wykonanie umowy w przekroju asortymentowym na rzecz przedsiębiorstwa handlowego, przeznaczającego zamówione towary bezpośrednio lub za pośrednictwem innych przedsiębiorstw handlowych na zaopatrzenie indywidualnego rynku.

Poza wymienionymi wyżej występują tu i dalsze konsekwencje w postaci braków w zaopatrzeniu indywidualnych nabywców, ze wszystkimi społecznymi skutkami w sferze nie tylko ekonomicznej, lecz i psychologicznej, a nawet politycznej, a więc — szeroko mówiąc — społecznej.

Szczególne miejsce wśród kryteriów oceny realności wykonania zobowiązań umownych zajmuje jakość świadczenia. W odróżnieniu od omówionych poprzednio, zweryfikowanie świadczenia pod względem jakości wymaga z reguły przeprowadzenia badań i pomiarów, analiz laboratoryjnych, niekiedy skomplikowanej aparatury. Często też sprawdzenie jakości może nastąpić dopiero w procesie przetwarzania dostarczonych artykułów, w trakcie budowy lub użytkowania.

Sprecyzowaniu kryteriów jakościowych w umowie służy szeroko rozbudowany w polskim ustawodawstwie system norm (Polska Norma, normy branżowe, normy zakładowe), one też służą przede wszystkim do oceny świadczenia pod względem jakościowym²⁰. Ten system zabezpieczania jakości jest — jak wspomniano — bardzo szeroko rozbudowany. Na każdym produkcie żywnościowym są symbole normy, każda potrawa w uspołecznionych placówkach gastronomicznych jest gotowana według receptury, co nie gwarantuje jednak automatycznie odpowiedniej jakości wytwarzanych artykułów²¹.

Jeżeli przedmiot świadczenia nie jest objęty normowaniem, a jego jakości nie określają bliżej przepisy szczegółowe ani umowa stron, zastosowanie znajduje ogólna reguła art. 357 k.c. mówiąca o świadczeniu rzeczy średniej jakości.

Ogólnie rzecz biorąc, problemy związane z jakością świadczenia narstęcają najwięcej powodów do sporów, zaś naruszenie zasady realnego wykonania zobowiązań następuje najczęściej właśnie na tym odcinku.

²⁰ Podstawowe przepisy z tej dziedziny zawiera ustawa z dnia 27 XI 1961 r. o normalizacji (Dz. U. nr 53, poz. 298) i wydane na jej podstawie przepisy wykonawcze.

²¹ Wiosną 1973 r. od rowerów produkowanych przez poważny zakład przemysłowy odpadały pedały, co był przedmiotem licznych interwencji w prasie codziennej i telewizyjnej.

LE CONTENU DU PRINCIPE RÉEL DE L'EXÉCUTION DES OBLIGATIONS
DANS LE TRAFIC SOCTAOSÉ

R é s u m é

Le principe de l'exécution réelle ce n'est que le devoir juridique de la réalisation par les parties de telles prestations et de telle façon, comme cela a été établi et fixé dans le contrat. Cela concerne le rapport juridique tout entier, mais en vertu des causes bien connues, sa signification est la plus grande dans les relations entre les unités de l'économie socialisée. Les dimensions des prestations dans le trafic socialiste ainsi que l'intérêt social, auquel elles prêtent leur service, en décident avant tout.

Dans les systèmes juridiques des pays capitalistes l'importance du principe traité ne dépasse pas les limites du postulat formel, résultant de la formule „pacta sunt servanda". L'obligation n'est donc qu'un instrument de satisfaire le créancier de telle manière, que ce dernier jugerait dans des circonstances données de plus opportune pour lui. Quand l'obtention du but ultime supérieur de l'obligation — du profit, est possible d'être réalisée d'autre façon, p. ex., par l'obtention de la rémunération ou bien des peines conventionnelles, le créancier peut ne pas être intéressé par l'obtention des prestations fixées et leur prétention. Les autres buts de l'économie socialiste, consistant dans la satisfaction de grands besoins de la société, donnent, au principe de la réelle exécution des obligations, un rang du principe juridique rigoureux. Les unités de l'économie socialisée ne peuvent pas se libérer de l'obligation de l'exécution d'une prestation par le paiement de la réparation ou du dédommagement ou bien de la peine conventionnelle même au cas où la partie adverse en soit d'accord. L'exécution réelle de l'obligation peut être jugée et considérée non seulement dans les catégories générales des dispositions du contrat, mais aussi dans les catégories qui précisent en détail l'objet de la prestation (la quantité, l'assortiment, la qualité etc;).